

KUZEY IRAK'IN TOPLUMSAL SİYASAL YAPISI VE KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ'NİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

SOCIAL-POLITICAL STRUCTURE OF THE NORTHERN IRAQ AND KURDISH REGIONAL GOVERNMENT'S RELATIONS WITH TURKEY

البنية الاجتماعية والسياسية لشمال العراق وعلاقة ادارة الإقليم الكردي بتركيا

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
مركز الشرق الأوسط للدراسات الاستراتيجية

KUZEY IRAK'IN TOPLUMSAL SİYASAL YAPISI VE KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ'NİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

SOCIAL-POLITICAL STRUCTURE OF THE NORTHERN IRAQ AND KURDISH REGIONAL GOVERNMENT'S RELATIONS WITH TURKEY

البنية الاجتماعية والسياسية لشمال العراق وعلاقة ادارة الإقليم الكردي بتركيا

Rapor No: 43

Nisan 2011

ISBN: 978-605-5330-30-9

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2011

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuştur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaştırmıştır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiş birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkum edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaşama iradesine, devletlerin egemenlik halklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barışın ve huzurun temin edilmesinin ön şartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaşmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Söz konusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaştırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaşmacı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM; bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM, web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Takdim.....	3
Özet.....	5
Giriş	7
1. Kuzey Irak'ta Toplumsal Yapı.....	7
1.1. Kürtler	8
1.2. Türkmenler.....	9
1.3. Ezidiler	9
1.4. Hıristiyanlar	9
2. Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Siyasal Yapısı.....	10
2.1. Kürt Bölgesel Yönetimi'de Siyasal Partiler	11
2.1.1. Kürdistan Demokratik Partisi.....	11
2.1.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği.....	11
2.1.3. Gorran (Değişim) Hareketi	12
2.1.4. Kürdistan İslami Birliği	13
2.1.5. Kürdistan İslami Cemaati.....	13
2.2. Siyasi Yapının Kısa Analizi	13
3. Türkiye ile İlişkiler	14
Sonuç ve Öneriler	15
-Türkiye'ye Yönelik Öneriler.....	16
-Kürt Bölgesel Hükümeti'ne (KBH) Öneriler	16
-Her İki Tarafa Yönelik Öneriler	

TAKDİM

Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler son 2 yıl içinde önemli bir aşama kaydetmiştir. 2000li yılların ortalarında ciddi bir gerginlik döneminden geçen ilişkilerde bugünlerde bir bahar havası yaşanmaktadır. Son olarak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Erbil'i de kapsayan Irak gezisi sırasında gündeme gelen Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler Türkiye'nin en stratejik meselelerinden birisini oluşturmaktadır.

Kurulduğu tarihten bu yana Irakla ilgili çeşitli konularda saha çalışmasına dayalı raporlar hazırlayan ORSAM uzun bir süredir Kuzey Irak'ta da benzer bir çalışma yürütmektedir. Son 2 yıl içinde bölgeye çok sayıda araştırma amaçlı gezi düzenlenmiştir. Ayrıca, 2009 yılında yapılan Kürt Bölgesel Parlamento seçimine ORSAM uzman ve danışmanları seçim gözlemcisi olarak katılmışlardır. Bu çalışmalar sırasında elde edilen röportajlar ve görüşmeler çeşitli vesilelerle ORSAM'ın web sitesinde yayınlanmışlardır. Fakat konuyu belli bir bütünlük çerçevesinde ele alan bir çalışma yayınlanmamıştır. Bu nedenle bu rapor, son dönemde yapılan çalışmaların en azından bir kısmının sonuçlarını kamuoyuyla paylaşma olanağı sunmaktadır.

ORSAM danışman ve uzmanları tarafından hazırlanan bu rapor bölgeye ilişkin temel toplumsal ve siyasal dinamikleri değerlendirmektedir. Raporun ilk kısmında bölgenin yapısı aktarıldıktan sonra ikinci kısmında Türkiye ile ilişkiler ele alınmıştır. Zaten raporun yazılmasının temel amacı Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında son dönemde gelişen ilişkilerin daha da geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Raporun sonunda ise somut öneriler yer almaktadır.

Hazırlanması uzun bir süre alan ve konunun başka boyutlarını da ele alan başka raporlar tarafından takip edilecek bu rapora ilişkin saha çalışmasının yapılmasında Kuzey Irak'taki çeşitli kişi ve kurumlardan gördüğümüz yardım önemli bir rol oynamıştır. Bu nedenle bu raporda emeği geçen herkese teşekkür etmek istiyoruz.

Saygılarımızla,

Hasan Kanbolat
ORSAM Başkanı

Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. Serhat ERKMEN
ORSAM Ortadoğu Danışmanı

Oytun ORHAN
ORSAM Ortadoğu Uzmanı

KUZEY IRAK'IN TOPLUMSAL SİYASAL YAPISI VE KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ'NİN TÜRKİYE İLE İLİŞKİLERİ

Özet

- Aşiretler Kuzey Irak'ta toplumsal yapının önemli bir bileşenidir. Ancak, bölgedeki siyasal, ekonomik ve toplumsal düzeni aşiretçilik merkezinde açıklamak büyük ölçüde olguların yanlış değerlendirilmesi ve abartılmasıdır.

- Kuzey Irak denilince Türkiye'de akla bölgede sadece Kürtlerin yaşadığı gelmektedir. Oysa Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY) sınırları içinde Kürtler büyük bir çoğunluğu oluşturmalarına rağmen Türkmen, Ezidi, Asuri-Keldaniler gibi irili ufaklı çok sayıda etnik grup yaşamaktadır.

- Kuzey Irak'ta 1991'den bu yana yeni bir devletsiz yapı ortaya çıkmıştır. Bölgede iki büyük parti arasındaki siyasi mücadele ve nihayetinde çıkan iç savaşın 1998'de sona ermesi daha sonra da 2002'den itibaren KDP ve KYB arasındaki işbirliğinin etkisiyle siyasi yapıda önemli bir değişim süreci başlamıştır. Fakat Kuzey Irak'taki siyasi yapının bugünkü halini alması asıl olarak Irak'ın işgalinden sonra bölgenin yaşadığı dönüşümde aranmalıdır.

- KDP ile KYB arasındaki ittifak devam ettiği sürece bir başka parti ya da ittifakın Kuzey Irak'ta seçim kazanması olası görünmemektedir. KDP ve KYB'nin yapmış olduğu stratejik ittifak bölgede işgal sonrası yaşanan siyasi istikrarın en önemli unsurlarından birisi olmuştur. KDP-KYB ittifakı Bağdat ile ilişkiler konusunda bir avantaj yaratırken bölge içi siyasette de büyük kutuplaşmaların ortaya çıkmasını engellemiştir.

- 1990'lar boyunca Türkiye'nin aklına Kuzey Irak denildiğinde kabaca iki şey gelmiştir: PKK terör örgütüyle mücadele ve Irak'ın parçalanması sonucunda kurulacak olan bir Kürt devletinin Türkiye'nin parçalanmasına neden olması olasılığı. Bu iki boyut nedeniyle Türkiye'nin politikası güvenlik perspektifinden yürütülmüştür.

- “Demokratik Açılım” projesi Iraklı Kürtler arasında Türkiye’nin Kürt Sorunu’nu çözme konusunda attığı çok önemli bir adım olarak algılanmaktadır. Iraklı Kürtlerin bu projenin içeriği ve uygulanması konusunda daha güçlü beklentiler içinde olduğu görülmektedir.
- Türkiye’nin Erbil’de başkonsolosluk açmasının hem sembolik hem de pratik bir önemi vardır. Bu açılardan bakıldığında Türkiye’nin bölgeye olan yaklaşımının değiştiğini ve ilişkiye verdiği önemi göstermektedir. Birçok ülkenin konsolosluk açtığı bir dönemde bölgeyle en güçlü ticari ilişkiye sahip ülke olan Türkiye’nin bir konsolosluk açması siyasi nedenlerle gecikmiş olsa önemli bir adımdır.
- Türkiye’nin bölgeye yönelik ekonomik açılımı devam etmelidir. Türkiye’nin önde gelen şirketlerinin bölgeye yönelik ilgisinin artırılması için çaba gösterilmelidir. Bölgeye daha çok yatırım yapılmalıdır. Böylece Türkiye’nin bölgedeki ekonomik etkinliği daha kalıcı olacaktır.
- Türkiye’nin Iraklı Kürtlerle ekonomik ilişkilerini geliştirilmesi, güvenlik meselesindeki hassasiyetlerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Türkiye’nin Kerkük’ün statüsü, PKK terör örgütüyle mücadelede işbirliği ve Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması konusundaki güvenlik kayguları ortadan kalkmış değildir. Fakat bu güvenlik kayguları, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimleri engellememelidir.
- Bölgeye yönelik bir toplumsal ve kültürel politika geliştirilmelidir. İlişkilerin sadece ekonomi ve güvenlik alanlarıyla sınırlanması ilişkilerdeki kalıcılığı etkilemektedir.
- Türkiye’nin güvenlik algılamaları Kürt Bölgesel Hükümeti (KBH) tarafından ciddiye alınmalıdır. KBH güvenlik güçlerinin Kandil Dağı’ndaki PKK terör örgütüne operasyon yapmasını beklemek ne kadar gerçek dışıysa, terörle mücadelede işbirliği yapılmadan kalıcı sonuçlara ulaşmayı beklemek de aynı ölçüde gerçek dışıdır. Bu nedenle KBH’nin Türkiye ile ciddi adımları içeren bir ortak güvenlik perspektifi oluşturma çabası geliştirmesi gereklidir.
- KBH’nin Türkmenler konusundaki tutumunu değiştirmesi ikili ilişkilerde yararlı olacaktır. Türkmenler ile Kürtler arasındaki mevcut psikolojik bariyerlerin kırılması Türkiye’de bu konuyla ilgili endişeler duyan kesimleri rahatlatacaktır.
- Bölge aydınları arasındaki işbirliği mutlaka artırılmalıdır. Ortak sempozyum, panel, araştırma projeleri desteklenmeli, bilim adamları ortak çalışmaya özendirilmeli; ekonomik, siyasi ve kültürel alanlardaki ilişkileri geliştirmek üzere üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, gazetecilerin ve entelektüellerin katılacağı ortak çalıştaylar düzenlenmelidir.

Giriş

Bu çalışma Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında son dönemde gelişen ilişkileri konu almaktadır. Türkiye'de Kuzey Irak'a yönelik farklı algılar mevcuttur. Örneğin, bölgenin tamamen aşiretlerden oluştuğu, siyasi partilerin liderlerinin aşiret reisi olduğu gibi klişeler toplumun pek çok kesiminde ağır basmaktadır. Ayrıca, bölgenin toplumsal ve siyasi yapısı hakkında da yeterli değerlendirmenin olmadığı görülmektedir. Oysa Türkiye için her açıdan hayati öneme sahip olan Kürt Bölgesel Yönetimi (KBY), daha iyi tanınmalı ve anlaşılmalıdır. Bu nedenle, Kuzey Irak'ın sosyal ve siyasi yapısının ele alındığı çalışmayı tamamlayabilmek için son 2 yılda pek çok kez bölge ziyaret edilmiştir. Pek çok aydın, gazeteci, siyasetçi ve akademisyenle görüşülerek toplumsal ve siyasi dinamikler daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Saha araştırmalarında pek çok bulgu elde edilmiştir. Fakat bu raporu yazarların temel mantığı Türkiye ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine duyulan ihtiyaç olduğundan Kuzey Irak'ın her boyutuna ayrıntısıyla değinilmemiştir. Fakat çalışmalarda elde edilen bulgular bundan sonraki başka raporlarda farklı konu başlıkları altında incelenecektir. Elinizdeki rapor, KBY'yi biraz daha iyi tanımak, toplumsal ve siyasi dinamiklere ilişkin güncel bazı veriler sunmak ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak üzere yazılmıştır.

Bu raporun hazırlanmasında yazarların yanı sıra bölgede saha çalışması yapılması sürecinde birçok kişinin emeği geçmiştir. Bu kişiler arasında Kürt Bölgesel Yönetimi Milli Eğitim Bakanı Sayın Sefin Dizayî'ye, TRT Türk Irak Sorumlusu Çetiner Çetin'e, gazeteciler Rebrvar Kerim, Asos Hardi, Azad Çalak, Cemal Hüseyin, Reva Hacı ve Şalav Fatah'a, Dohuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Bayar Sadettin Mustafa'ya, Araştırmacılar Selen Tonkuş Kerim ve Agit Hurşit Zaher'e teşekkür etmek istiyoruz. Raporun birçok eksikliği olduğunu

biliyoruz ancak, bu kadar geniş bir konuyu tek bir çalışmaya sığdırmak yerine farklı konu başlıklarında ele alacağımız için bunu bir ilk olarak kabul edilmesi yararlı olacaktır.

1. Kuzey Irak'ta Toplumsal Yapı

Dünyanın her yerinde olduğu gibi Kuzey Irak'ta da toplum hızlı bir farklılaşma yaşamaktadır. 20. Yüzyılda yaşadığı ekonomik ve siyasi dönüşüme paralel olarak ciddi ölçüde şehirleşmenin yaşandığı bölgede nüfus hızlı bir biçimde artmaktadır. Bu nüfus artışının bir kısmı bölgenin özellikle 1991'den sonra Saddam Hüseyin rejiminin baskısından kurtulmasıyla halkın güvenliğinin sağlanması ve zamanla istikrarlı bir yapıya kavuşmasının sonucudur. 1990'lı yıllarda bölgedeki iki büyük parti arasındaki çatışmaların sürdüğü dönemde dahi önceki on yıllarla karşılaştırıldığında (özellikle 1960 ve 70li yıllar) şehirleşme devam etmiştir. Ancak bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarı asıl olarak 2003'ten sonra sağlanmıştır. ABD'nin Irak'ı işgali sırasında ve sonrasında Irak muhalefetinin içinde oynadığı rol ve ABD'nin Irak operasyonunda üstlendiği önemli görevlerle Iraklı Kürtler yeni Irak'ın siyasi yaşamında güç kazandıkça ekonomik gelirleri artmış bu da hayat standardının yükselmesine neden olmuştur. Buna ek olarak Irak'ın geri kalanındaki bölgelerde işgal sonrası yaşanan istikrarsızlıklardan kendisini uzak tutması bölgedeki doğal nüfus artışına ek olarak Irak'ın diğer vilayetlerinden de göç almasına neden olmuştur. Bu göçün içinde Sünni ve Şii Araplar arasındaki yoğun çatışmalardan ve kitlesel ölümler nedeniyle Bağdat ve civarından kaçan çok sayıda Arap bulunduğu gibi,¹ Musul ve Bağdat'ta kendilerine yönelik saldırılardan kaçan Iraklı Hristiyanların da yer aldığı bilinmektedir.² Bilindiği üzere tüm Irak'ta olduğu gibi Kuzey Irak'ta uzun süreden beri nüfus sayımı yapılamamaktadır. Fakat resmi rakamlara göre KBY sınırlarında yaşayan toplam nüfus 4,7 milyon kişidir. Bu sayının dağılımı şöyledir: Erbil 1.713.461, Süleymaniye 1.800.769, Dohuk 1.176.709.³

Kuzey Irak denilince Türkiye’de akla bölgede sadece Kürtlerin yaşadığı gelmektedir. Oysa KBY sınırları içinde Kürtler büyük bir çoğunluğu oluşturmalarına rağmen Türkmen, Ezidi, Asuri-Keldaniler gibi irili ufaklı çok sayıda etnik grup yaşamaktadır. Bu nedenle bölgeye ilişkin bilgilerin artırılması için Kürtler dahil tüm gruplar hakkında özet bir bilgi sunulacaktır.

1.1. Kürtler

KBY içinde yukarıda aktarılan nüfusun büyük bir kısmının Kürt olduğu açıktır. Ancak Irak’taki tek Kürt nüfusu KBY ile sınırlı değildir. Yukarıda belirtilen nedenlerle ele alınmayacak olan Musul, Kerkük, Diyala gibi vilayetlerin dışında Kut ve Bağdat vilayetlerinde de Kürtler yaşamaktadır. Kürtçe’de 4 lehçe bulunmaktadır. Kuzey Irak’ta bu lehçelerden Aşağı Kırmancisi’nin alt bölümleri olan Behdinani ve Sorani daha çok kullanılmaktadır. İki lehçe arasında farklılıklar vardır. Bu fark, aslında mesafe uzadıkça artmaktadır. Fakat, iki ağızdan birini bilen birisinin diğerini tamamen anlamaması diye bir olgu yoktur. Bu konudaki farklılıkların aşılması için son dönemde KBH tarafından yürütülen faaliyetlerin olduğu ve tek bir yazı ve eğitim diline geçmek konusunda çalışmaların yapıldığı görülmektedir.⁴

Kürtlerin toplumsal yapısı denilince akla gelen en önemli özelliklerden birisi aşiretler ve aşiretçiliklerdir. Bu konu öylesine yaygın bir hale gelmiştir ki; bütün Kürtlerin aşiretçi ya da aşiret üyesi olduğu, toplumun aşiret önderleri tarafından yönetildiği, bütün siyasetçilerin de birer aşiret reisi olduğu algısı yaygındır. Hatta bu algı, zaman zaman resmi açıklamalara da yansımaktadır.

Kürtlerin arasındaki aşiretçilik olgusunun hala yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün hala bölgede çok sayıda önde gelen aşiret bulunmaktadır. Bölgenin en bilinen aşiretleri, Doski, Barvari, Barzani, Sindi, Rikani, Zebari, Goran, Herki, Surçi, Caf, Hamavand, Dizayi, Barzani, Hoşnav’dır. Burada adı zikredilmeyen irili ufaklı onlarca aşiret bulunduğu

da unutulmamalıdır. Ancak, çalışma boyunca görüşmüş olduğumuz aşiret reislerinin çoğu daha çok toplumsal meselelerde rol oynadığını dile getirmişlerdir.⁵

Daha çok KDP’nin güç tabanını oluşturan Duhok bölgesinde aşiretçiliğin diğer bölgelere göre daha güçlü olması nedeniyle aşiretler ile KDP arasındaki ilişkiler daha güçlü görünmektedir. KDP’nin lideri ve KBY Başkanı olan Mesut Barzani aynı zamanda bir aşiretin lideri olmasına rağmen özellikle son 20 yılda siyasi konumunu modernleştirilmiş bir milliyetçi liderliğe dönüştürmektedir.

KBY sınırları içinde diğer bir etkin toplumsal olgu dindir. Bölgede yaşayan Kürtlerin büyük bir çoğunluğu Sünni Müslüman’dır. Ancak Kürtler arasında çoğu KBY sınırları dışında yaşamak üzere Şii Müslümanlar da bulunmaktadır. Ayrıca Ezidilik, Kakailik ve Şebeklik gibi aralarında farklı dini kimlikler de barındıran topluluklar içinde Kürt olanlar da bulunmaktadır. İleride ele alınacağı için bu konu burada fazla irdelenmeyecektir. Fakat hemen belirtmelidir ki; bu tartışmalı durumun nedenini aynı dini gruptan gelen insanların etnik kökenlerini ya da kimliklerini birbirinden farklı tanımlamaları olduğu söylenebilir. Yukarıda sayılan dini kimliklerden her birisi için bu kimliğe sahip olan bazı kişiler kendilerini Kürt olarak görmekte, bazıları ise ayrı bir etnik grup olduklarını varsaymaktadır.

Sünni Müslüman Kürtlerin gündelik yaşamında ise din önemli bir yer tutmaktadır. Fakat din radikalleşmiş bir ideoloji değil, geleneksel değerlerin yapıtaşısıdır. Bununla beraber 1990lı yıllardan başlamak üzere bölgede bazı aşırı dinci hareketlerin faaliyetlerini önlemek için siyasi güçler tedbir geliştirmeye başlamıştır. Bu tedbirin bugün çok daha etkin olduğu söylenebilir. Bölgede İslami partiler bulunmaktadır. Fakat bunlar arasında radikal eğilimler geçmişle karşılaştırıldığında önemli ölçüde zayıflamıştır. Siyasi partilere ilişkin bölümde aktarılacağı gibi bölgedeki İslami partiler yolsuzluk, gelir adaletsizliği, otoriter yapı gibi meseleler üzerinden siyaset yapmaktadır.

Bölgede Nakşibendilik, Kadirilik ve Kesnezanlık gibi etkin bazı tarikatlar olmasına rağmen bunların gerek toplumsal gerekse siyasi alandaki rolleri zayıftır.

1.2. Türkmenler

KBY sınırları içinde Kürtlerden sonra ikinci büyük grubu Türkmenler oluşturmaktadır. Türkmenler KBY'nin 3 vilayetinde de yaşamasına rağmen büyük bir çoğunluğu Erbil vilayetindedir. Hatta birkaç yıl öncesine kadar Erbil şehrinin merkezi sayılan Kale bölgesinin büyük bir kısmında Türkmenlerin oturduğu bilinmektedir. Erbil'deki Türkmenlerin sayısı hakkında bir yorum yapabilmek güçtür. Ancak, Erbil'de girilen neredeyse 3-4 dükkanın birisinde Erbilli bir Türkmen'e rastlamak mümkündür. Şehrin ileri gelenleri arasında pek çok Türkmen ailesinin bulunmaktadır. Bunlar arasında ekonomik güce sahip olanlar da mevcuttur.

1990lı yıllarda Türkmenlerin en güçlü siyasi örgütlenmesi olan Irak Türkmen Cephesi'nin merkezinin yer aldığı Erbil'de bugün çok sayıda küçük Türkmen partisi bulunmaktadır. ITC'nin işgalden sonraki ilk kurultayında partinin merkezini Kerkük'e taşıması sonucu ITC'nin bölgedeki siyasi etkinliği azalmıştır. Buna ek olarak, 1990lı yıllarda da bulunan ancak Irak'ın işgalinden sonra artan Kürtler ile Türkmenler arasındaki rekabet Türkmenlerin bölgede siyasi varlık göstermesini engellemektedir. KBY'de demokratikleşmenin artırılmaya çalışıldığı bir dönemde Türkmen siyasi örgütlerin bu şekilde sorun yaşaması bölgedeki demokratikleşme süreci açısından bir çelişkidir. Türkmenler ile Kürtlerin ekonomik alan dışında siyasi alandaki ilişkilerinin geliştirilmesi ise hem bölgedeki iç dinamiklere hem de Türkiye'nin KBY ile olan ilişkilerine olumlu bir katkı yapacaktır.

1.3. Ezidiler

Ezidilik tek tanrılı dinlerden önceki dönemlere dayanan bölgedeki en eski dinlerden birisidir. Ezidiler, başta Irak olmak üzere, Ermenistan,

Rusya, Gürcistan, Suriye, Avrupa, ABD ve Türkiye (çok az miktarda)'de yaşamaktadır. Tüm Irak'taki Ezidi nüfusunun yaklaşık 650.000-700.000 civarında olduğu düşünülmektedir. KBY'de ise 150.000 civarında Ezidi yaşadığı ileri sürülmektedir.⁶ Ezidiler, bölgenin en eski halklarından birisidir. Ancak, Ezidilerin kimliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar arasında en kalabalık grup, Ezidilerin Kürt olduğunu savunan ve mevcut KBY ile iyi ilişkileri bulunan gruptur. İkinci büyük grup Ezidilerin ayrı bir etnik kökenden geldiğini, başka bir milletin parçası olmadığını savunan gruptur. Bunların kendisine ait bir siyasi kitlesi ve partisi vardır. Üçüncü grup ise Ezidilerin Arap kökenli olduğunu savunan ve Musul Araplarıyla işbirliği halindeki görece olarak küçük gruptur. Ezidiler, etnik kökenleri konusunda kendi içlerinde ayrılığa düşseler de dinleri konusunda böyle bir ayrılığa sahip değildirler. Kapalı bir yapıya sahip olan Ezidilerin dini uygulamaları o dönemden bu yana büyük ölçüde değişmeden devam etmiştir. Özellikle Kürt olduğunu iddia eden Ezidiler, Kürtlerin eski dininin Ezidilik olduğunu, zaman içinde Kürtlerin büyük bir kısmının Müslümanlaştığını, bir kısmının ise din değiştirmediklerini ve bunların kendileri olduğunu savunurlar. Bunlar, kendilerini Ezidilik dinine inanan Kürtler olarak tanımlarlar.

Ezidiliğin dini merkezi Bahadra, kutsal yerleri de Laleş'tir. Ezidilerin kararlarını ve halkın sosyal yaşamdaki kurallarını belirleyen dini önderlik aslında bir ruhani meclis tarafından yönetilmektedir. Ezidiler arasında da bazı aşiretler vardır, fakat bu aşiretler büyük ölçüde dini liderliğe bağlıdır. Ezidilerin KBY sınırları içinde kalan kısmının temsilcileri ile yapılan görüşmelerde KBY'de rahat oldukları ancak Ezidi nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kısmın Musul civarında yaşadığını onların ciddi sorunları olduğunu dile getirmektedir.

1.4. Hıristiyanlar

Irak'ta Hıristiyanlar ülkenin geneline yayılmış bir nüfusa sahiptir. İşgalden önce sayıları

1,5 milyonun üstünde olduğu tahmin edilen Hıristiyanların başta Musul, Bağdat, Kerkük, Dohuk ve Erbil'de yaşadıkları bilinmektedir. Fakat işgal sonrası şiddet olayları nedeniyle bugün Irak'taki Hıristiyan nüfusunun 600.000'e düştüğü tahmin edilmektedir. Özellikle son 3 yıldır Hıristiyanlara yönelik artan saldırılar nedeniyle çok sayıda kişinin yurtdışına kaçtığı, yurtdışına gidecek parası olmayanların ise Kuzey Irak'a gittiği görülmektedir.

Irak'taki Hıristiyanlar birbirine geçmiş üç halktan oluşmaktadır. Bunların hepsine birlikte Aşuriler (Assyrians) denilir. Bu üç topluluktan Süryani ve Keldaniler günümüz itibarıyla Kuzey Irak'ta yaşamaktadır. Çoğu, KBH'nin kontrol ettiği alanlardadır. Buna karşılık Aturilerin çoğu Musul'da ve Bağdat'ta yaşamaktadır. Musul, Kerkük ve Bağdat'tan çok sayıda Keldani Kuzey Irak'a göçmektedir. İstatistiklere göre son beş yılda Irak'ın diğer bölgelerinden (orta ve güney Irak'tan) Kuzey Irak'a onbinlerce aile göç etmiştir. Hıristiyanların çoğunluğu, temelde tarım ile uğraşmaktadır. Bunun dışındaki kesim ise kamu veya özel sektörde ücretli olarak çalışmaktadır. Genellikle zengin oldukları söylenememekle birlikte son göçmenlerin göç koşulları kötü olduğundan fakir sayısının arttığı söylenebilir. Bölgede öteden beri yaşayan Hıristiyanların siyasi partileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında güçlülere Aşuri Demokratik Partisi, Aşuri Ulusal Partisi, Aturi-Keldani-Süryani Meclisi, Keldani Demokratik Partisi'dir.

Pek çok Hıristiyan parti ve lider için KBY, Irak'ın geri kalanında karşılaşmış oldukları saldırılar nedeniyle "güvenli bir liman" olarak görülmektedir. Buldukları mekanlarda sürekli saldırıya maruz kalan Hıristiyan topluluğu için bu nedenle her geçen gün daha önemli hale gelen Kuzey Irak'a çok ciddi bir göç başlamıştır.

2. Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (KBY) Siyasal Yapısı

Kuzey Irak'ta 1991'den bu yana yeni bir devletsi yapı ortaya çıkmıştır. Uluslararası lite-

ratürde zaman zaman quasistate⁷ olarak da geçen bu yapı 1991'de 36. Paralelin kuzeyinde "Güvenli Bölge" oluşturulmasından itibaren oluşmaya başlamıştır. Bölgede 1992 yılında yapılan seçimlerden sonra kurulan parlamento iç siyasi karışıklıklar, iki büyük parti arasındaki siyasi mücadele ve nihayetinde çıkan iç savaş nedeniyle işlemez hale gelmiştir. Ancak, önce çatışmanın 1998'de sona ermesi daha sonra da 2002'den itibaren KDP ve KBY arasındaki işbirliğinin etkisiyle siyasi yapıda önemli bir değişim süreci başlamıştır. Fakat Kuzey Irak'taki siyasi yapının bugünkü halini alması asıl olarak Irak'ın işgalinden sonra bölgenin yaşadığı dönüşümde aranmalıdır.

Yeni Irak'ın federal bir devlete dönüşmesi, Kuzey Irak'taki Kürt Bölgesel Yönetimi'nin 1970 yılından beri belirsiz olan durumunu netliğe kavuşturmuştur. 2005 yılında yapılan bir referandumla kabul edilen yeni Irak anayasasıyla Irak'ın federal bir ülke olduğunun ilan edilmesinden sonra bu ülkedeki tek federal bölge Kürt Bölgesel Yönetimi'dir. Henüz kendi anayasasını kabul edememiş olsa bile temel hak ve yükümlülükleri Irak Anayasası tarafından belirlenen bölgenin siyasal yapısı ve sınırları konusundaki tartışmalar hala devam etmektedir. KBY, kendisini parlamenter bir sistem olarak tanımlamaktadır.⁸ 4 yılda bir seçilen bir parlamentoya sahiptir. Ayrıca halk tarafından seçilen bir başkan bulunmaktadır. Iraklı Kürtler kendi bölgeleri için birkaç kez anayasa yazma girişiminde bulunduktan sonra nihai halini 2009 yılının yaz aylarında alan bir metin oluşturmuşlardır. Ancak, bu metnin henüz tam olarak kabul edilme süreci tamamlanmamıştır. Bu nedenle hala bölgenin siyasal yapısı hakkında net bir şey söylemek değildir. Fakat bu haliyle KBY, yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler ve başkanın konumu ve yetkileri açısından yarı başkanlık sistemine daha çok benzemektedir.

Bölgenin sınırları da ayrı bir tartışma konusudur. Mevcut haliyle KBY büyük ölçüde Duhok, Süleymaniye ve Erbil vilayetlerini kapsamaktadır. Irak'ın işgali sırasında yaşanan olaylar ve operasyonlar sonrasında Kürt

güçlerin savaş öncesi sınırların dışına çıkarak bazı bölgeleri kontrol ettiği görülmüştür. Bu durum, Musul'un batısındaki Sincar ilçesinden Diyala'nın doğusundaki Hanekin ilçesine kadar uzanan bir hat üzerinde Musul, Duhok, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Selahattin ve Diyala vilayetlerini kapsayan bir "tartışmalı bölgeler" durumu yaratmıştır. Bu bölgelerdeki temel sorun, il, ilçe, nahiye ve diğer ölçekteki yerleşim birimlerinin idari sınırları ve hangi vilayete ait olduklarıyla ilgili bir sorun gibi görünmektedir. Fakat bunun ötesinde bu sorun, merkezi hükümet ile bölgesel hükümet arasındaki yetki sorununu; farklı etnik ve mezhepsel grupların bir arada yaşama sorununu; anılan bölgedeki yer altı ve yerüstü zenginliklerini paylaşma sorununu ve partilerin siyasal rüşvetlerini ispatlama sorununu içinde barındıran son derece çetrefil bir meseledir. Konuyla ilgili BM özel bir grup kurmasına ve bu sorunu çözmek için çeşitli öneriler geliştirmesine rağmen sorunun çözülmesinde şu ana kadar önemli bir gelişme sağlanamamıştır.⁹ ABD de dahil olmak üzere birçok devletin endişeyle izlediği bölgede gelecekte bir sorun çıkması ihtimalinin yüksek olduğu ve ülkeyi karmaşaya sürükleyebileceği ileri sürülmektedir.¹⁰ Bu nedenle, "tartışmalı bölgeler" sorunu Kuzey Irak'taki mevcut istikrara en önemli tehditlerden birisi olarak varlığını korumaktadır.

Kuzey Irak'ta siyasetin ana aktörleri dünyanın her yerinde olduğu gibi siyasal partilerdir. Fakat özellikle muhalefet partileri bu durumun KBY için daha farklı olduğunu, partilerin sadece bir örgütlenme aracı olmadığını, devlet ve hükümet gibi hareket ettiğini ileri sürmektedir. Bu eleştiriyi kısmen bölgenin en güçlü 2 partisi olan KDP ve KYB'nin de kabul ettiği, bu nedenle hem partilerini hem de KBY'deki siyasal sistemi reforme etme çabası içinde olduklarını görülmektedir.

2.1. Kürt Bölgesel Yönetiminde Siyasal Partiler

Kuzey Irak'ta esas itibarıyla 5 büyük siyasal partiden söz etmek mümkündür. Bu partiler Kürdistan Demokratik Partisi (KDP), Kür-

distan Yurtseverler Birliği (KYB), Gorran Hareketi (Değişim Hareketi), Kürdistan İslami Birliği (KİB) ve Kürdistan İslami Cemaati (KİC)'dir.

2.1.1. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)

16 Ağustos 1946'da İran'da kurulan İran Kürdistan Demokratik Partisi'ne paralel olarak Molla Mustafa Barzani'nin kurulmasına ön ayak olduğu Irak Kürdistan Demokratik Partisi bölgenin en köklü partisidir. İlk başkanı Molla Mustafa Barzani'dir. Molla Mustafa Barzani'nin ölümünden sonra KDP'yi bir süre oğulları İdris ve Mesut Barzani ortak yönetmiştir. İdris Barzani'nin 1987 yılında ölümünden beri partiyi bugün aynı zamanda KBY Başkanı görevini de yürüten Mesut Barzani yönetmektedir. KDP, milliyetçi ve muhafazakâr bir parti olarak tanımlanabilir. Ancak sahip olduğu değerleri ve dinamizmini şehirlere taşıyabildiği için modern bir karaktere de sahiptir. KDP, KBY içinde Duhok ve Erbil'de ayrıca, KBY dışında Musul vilayetinde güçlüdür. Buna karşılık, Süleymaniye ve Erbil'de daha az destekçisi olduğu söylenebilir. Hem 2009 KBY Bölgesel Parlamento seçiminde hem de 2010 Irak genel seçiminde önemli bir performans gösteren KDP'nin Kuzey Irak'taki partiler arasında en güçlü parti olduğu görülmektedir. 1999 yılından itibaren bir Kongre yapmayan KDP 2010 yılı sonlarında uzun bir aradan sonra Kongresi'ni toplamıştır. Uzun hazırlıklardan sonra gerçekleşen Kongre'ye Irak'taki önde gelen siyasal figürlerin pek çoğu katılmıştır. Bu Kongre'de yeniden partinin genel başkanı seçilen Mesut Barzani'nin yanı sıra genel başkan yardımcılığına seçilen Neçirvan Barzani'nin partinin en önemli liderleri olduğu söylenebilir. Ayrıca, Mesrur Barzani, Fazıl Mirani ve Hoşyar Zebari gibi isimler KDP'nin en önemli liderleri arasında sayılabilir.

2.1.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)

1975 yılında KDP'den koparak oluşan KYB, uzun yıllar boyunca bölgedeki en önemli iki

siyasi partiden birisi olmuştur. Partinin lideri aynı zamanda Irak Cumhurbaşkanlığı'nı da yürüten Celal Talabani'dir. Süleymaniye merkezli bir parti olan KYB, 1996 yılında KDP ile yürüttüğü savaşta Erbil'i kaybedinceye kadar bu şehirde de son derece etkiliydi. Seçim sonuçları hala Erbil'de KYB'nin pek çok destekçisi bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, son seçimde KYB'nin Erbil'de milletvekili çıkarmadaki başarısızlığı desteğinin az olmasına değil, seçim stratejisindeki hatalara bağlanmalıdır.¹¹ Şehirli ve görel olarak sosyal demokrat sayılabilecek bir parti olan KYB uzun bir süre boyunca Kuzey Irak'taki siyasi hareketlere düşünsel öncülük etmiş, halen yeni siyasi akımların en önemli doğuş yeri olan ve entelektüel zenginliği ile bölgenin düşünsel lokomotif durumundaki Süleymaniye şehrindeki en büyük parti olmuştur. Fakat 2006 yılında partinin iki numaralı ismi Noşirvan Mustafa'nın KYB'den ayrılması ve 2007 yılından itibaren parti içi muhalefetin değişim istemesiyle birlikte KYB örgütsel sorunlar yaşamaya başlamıştır. Partinin politbürosundan bazı isimler de dahil olmak üzere önde gelen KYB'lilerin partide reform istemeleri aksi takdirde ayrılacaklarını belirtmeleri partide bir bunalım yaratsa da Talabani'nin devreye girilmesiyle parti içinde sükunet kısmen sağlanabilmiştir. Fakat 2009 yılında yapılan seçimde Gorran Hareketi'nin KYB'yi Süleymaniye'de yenmesi parti içi sorunları yeniden gündeme taşımıştır. Bunun üzerine 2010 yılında bir Kongre gerçekleştiren KYB'de görel bir reform dönemi yaşanmıştır. Bugün KYB'nin Celal Talabani dışındaki en önemli isimleri, son Kongre'de en çok oyu alan Talabani'nin eşi Hero Ahmet, KBH'nin halihazırdaki başbakanı Barham Salih, parti teşkilatının önemli isimleri olan Kosrat Resul ve Molla Bahtiyar gibi figürlerdir.

2010 yılındaki genel seçimle kısmi bir toparlanma yaşayan KYB'nin önümüzdeki dönemde nasıl bir geleceğe sahip olacağını belirleyen faktörlerden birisi de 10 Eylül 2011 tarihinde KBY'de yapılması kararlaştırılan Vilayet Meclisi seçimi olacaktır. 2003 sonrasındaki seçim-

lere aynı ittifak içinde giren KDP ve KYB'nin önümüzdeki seçimlere tek başlarına mı yoksa ittifakla mı gireceği hem bölge siyasetini hem de bu partilerin geleceğini yakından etkileyecektir.

2.1.3. Gorran (Değişim) Hareketi

KBY sınırları içinde en güçlü üçüncü siyasal hareket Gorran ya da diğer adıyla Değişim Hareketi'dir. Liderliğini Noşirvan Mustafa'nın yaptığı Gorran'ın kuruluşu, KYB içindeki fikir ayrılıklarına ve Süleymaniye'de gelişen yeni bir siyaset yapma biçimine dayanmaktadır. Gorran Hareketi'nin temelleri düşünsel olarak 1990'ların ortalarına kadar geri götürülebilir. Fakat bu hareketi asıl tetikleyen parti içinde uygulanan politikalardan ve parti örgütlenmesinin geldiği durumdan memnun olmayan KYB'deki farklı hiziplerin yeni bir adres arayışı olmuştur.

İlk gerçek varlığını 2009 KBY Parlamento seçimlerinde gösteren Gorran Hareketi'nin lideri Noşirvan Mustafa'dır. Mustafa'nın yanı sıra parti sözcüsü Muhammet Tefvik, Ömer Seyit Ali gibi isimler de önde gelen figürler arasındadır. Başlangıçta bir medya hareketi olarak doğan Gorran yukarıda sayılan isimlerin dışında çok sayıda genç siyasetçiye, öğrencilere, gazetecilere ve entelektüellere dayanmaktadır. Gorran'ın kadrosunda bölge siyasetindeki eski tüfeklerin yanı sıra daha önce siyasete hiç girmemiş yeni yüzler de bulunmaktadır.

Hem KBY Parlamentosu'nda hem de Irak parlamentosunda muhalefet konumunda olan Gorran, gün geçtikçe muhalefetini sertleştirmektedir. 2011 yılının Şubat ayında Süleymaniye'de yaşanan olaylar doğrudan Gorran tarafından gerçekleştirilmiş olmasa da halkın taleplerinin açığa çıkarılmasında bu parti küçümsenemeyecek bir role sahiptir. Söylemlerinde genellikle yolsuzluklara, iki büyük partinin otoriter eğilimlerine, demokratikleşmeye ve yeni bir tip siyaset yapılmasına duyulan ihtiyaca vurgu yapan Gorran Hareketi'nin kısa süre içinde göstermiş olduğu başarıyı sürdürüp sürdüremeyeceği da-

ha önce bahsedilen Vilayet Meclisi seçimine bağlı olacaktır.

2.1.4. Kürdistan İslami Birliği (KİB)

Kuzey Irak'ta uzun bir süre boyunca KDP ve KYB'den sonra üçüncü önemli güç konumunda olan İslamcı partiler arasında en güçlüsü olan KİB büyük ölçüde Müslüman Kardeşler Hareketi'nden etkilenmiştir. 1994 yılında kurulan KİB'in lideri Selahattin Bahattin'dir. Kurulduğu dönemden itibaren diğer pek çok partinin tersine silahlı mücadeleden uzak duran KİB, ılımlı bir muhalefet yürütme arayışındadır. Süleymaniye ve Duhok vilayetlerinde güçlü olan KİB, KBY Parlamentosu'nda 6, Irak Parlamentosu'nda 4 milletvekiline sahiptir. Son 2 yılda bölge partilerinin yakalandığı Kongre furçasına kapılan KİB de bir değişim talebiyle karşı karşıyadır. Gorran Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte partinin KBY'deki 4. güçlü parti konumuna gerilemesi bu değişim talebinin önemli nedenlerinden birisidir. Pek çok konuda büyük 2 partiyle ortak noktaları bulunmasına rağmen İslam'a yaptığı vurgu ve Müslüman Kardeşler ilişkisi bu partiyi diğer partilerden farklı kılmaktadır. KİB'in önümüzdeki seçimde alacağı sonuçlar bu partinin içinde de yeni meydan okumaların olup olmayacağını göstermektedir.

2.1.5. Kürdistan İslami Cemaati (KİC)

Bölgenin en köklü İslamcı Kürt partisi olan Kürdistan İslami Hareketi'nden ayrılarak 31 Mayıs 2001 tarihinde kurulan KİC bölgenin en ilginç partilerinden birisidir. Kurulduğu dönemden beri sadece siyasi alanda değil kendisine bağlı gruplarla askeri alanda da adından söz ettiren partinin başkanı Ali Bapir'dir. ABD'nin Irak'ı işgaline karşı çıkan, işgali din merkezli ele alarak reddeden Ali Bapir, ABD tarafından El Kaide'yle işbirliği yapan örgütlere destek verdiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. 22 ay tutuklu kalan Bapir serbest bırakıldıktan sonra, KİC silahlı gücünü lağvetmemesi-

ne rağmen silahlı eylem yapmamaktadır. Halihazırda KBY parlamentosunda 4, Irak parlamentosunda iki milletvekili bulunan parti bölgenin Şeriat hükümlerine göre yönetilmesini savunmaktadır.

2.2. Siyasi Yapının Kısa Analizi

KBY, Irak'ın geri kalanına göre açıkça çok daha istikrarlı bir siyasi yapıya sahiptir. Öncelikle ciddi bir kamu otoritesi bulunmaktadır. Güvenlik kurumları ciddi bir şekilde çalışmakta bölgede istikrarsızlık yaratabilecek durumların önüne geçmektedir. Fakat siyasi yapının istikrarlı olması bütün partilerin aynı görüşte olduğu bir siyasal dengeyi yansıtmamaktadır. Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran KDP-KYB koalisyonu bölgenin iç dinamikleri açısından bakıldığında siyasi dinamikleri kontrol eder gibi görünmektedir.

Irak'ın geri kalanın büyük bir siyasi istikrarsızlığa ve güvenlik bunalımına düştüğü bir ortamda dahi kendilerini koruyabilen Iraklı Kürtler uzun süre büyük mücadelelerle elde etmiş oldukları siyasi konumlarını kaybetmek istememektedirler. Bunun için bir yanda Bağdat'taki merkezi otoritede önemli bir rol oynarken aynı zamanda KBY sınırları içinde bir siyasi dinamizm yaratılmaya çalışmaktadırlar. Bölgedeki partiler içinde en güçlü olan partinin KDP olduğu düşünülmektedir. Ancak asıl mesele, seçimlerde oy almak değil, bu oyları yönetimde söz hakkına dönüştürmektir. Bu açıdan bakıldığında KDP ile KYB arasındaki ittifak devam ettiği sürece bir başka parti ya da ittifakın Kuzey Irak'ta seçim kazanması olası görünmemektedir. Yıllarca birbirleriyle hem siyasi hem de askeri olarak mücadele vermiş olan KDP ve KYB'nin yapmış olduğu stratejik ittifak bölgede işgal sonrası yaşanan siyasi istikrarın en önemli unsurlarından birisi olmuştur. Irak'ın geri kalanında Sünni ve Şii Araplar hem birbirleriyle hem de kendi içlerinde büyük bir güç mücadelesine tutuşmuşken bu ittifak sayesinde Iraklı Kürtler büyük ölçüde birlikte hareket etmişlerdir. Son seçime kadar bu ittifakın dışında kalan

partilerin dahi Kürtleri ilgilendiren petrol, federalizm, Kerkük gibi stratejik konularda birlikte hareket etmeleri 2003 sonrasında KBY'nin pek çok kazanım sağlamasını ya da elde ettiği kazanımları korumasını sağlamıştır. KDP-KYB ittifakı Bağdat ile ilişkiler konusunda bir avantaj yaratırken bölge içi siyasette de büyük kutuplaşmaların ortaya çıkmasını engellemiştir. Bununla birlikte, 2009 Bölgesel Parlamento Seçimi ve 2010 Irak Genel Seçimi sırasında KDP ile KYB'nin oyları ve kazandığı sandalyeler arasındaki farkın açılması her iki parti içinde de temelde "eşit güç paylaşımına" dayanan bu ittifakın sorgulanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla 10 Eylül 2011'de KBY'de yapılması planlanan Vilayet Meclisi Seçimi'ne iki partinin birlikte girip girmeyeceği henüz kesin değildir. Ayrıca son seçimlerden dersler çıkararak ve örgütlenmesinde önemli gelişmeler kaydeden İslamcı muhalefet ile Gorran Hareketi'nin de seçimde ciddi bir performans göstermesi mümkün olabilir. Sonuç olarak, kısa ve orta vadede bölgedeki siyasi istikrarın devam edeceği, ancak bölgenin çok daha renkli bir siyasal yaşama kavuşacağını kestirmek mümkündür.

3. Türkiye ile İlişkiler

Bugünkü Irak topraklarının İngiltere tarafından Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmasından sonra Türkiye ile Irak topraklarında yaşayan Kürtler arasındaki ilişkiler kopmamıştır. Bu ilişkiler, önce Musul Vilayeti meselesi çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında daha sonra ise 20.yüzyılın geri kalanı boyunca siyasi, iktisadi, toplumsal ve kültürel olarak devam etmiştir. Fakat ilişkilerdeki en önemli dönemeci Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonrası yaşanan gelişmeler oluşturmuştur. Irak'ta 36. Paralelin kuzeyinde oluşturulan "Uçuşa Yasak Bölge"nin kurulması ve sonrasında devamı büyük ölçüde Türkiye aracılığıyla sağlanmıştır. Türkiye ile yapılan ticaret Kuzey Irak'taki ekonomik faaliyetleri besleyen can damarı olmuştur. Ancak, özellikle PKK terör örgütünün bölgedeki devlet otoritesi yokluğundan ötürü Kuzey Irak'a yerleşmesi ve buradan Türkiye'ye terörist saldırılarını gerçekleştirmesi Türkiye'nin Kuzey

Irak'a bakışındaki perspektifinin güvenlik temelli olmasına neden olmuştur.

1990'lar boyunca Türkiye'nin aklına Kuzey Irak denildiğinde kabaca iki şey gelmiştir: PKK terör örgütüyle mücadele ve Irak'ın parçalanması sonucunda kurulacak olan bir Kürt devletinin Türkiye'nin parçalanmasına neden olması olasılığı. Bu iki boyut nedeniyle Türkiye'nin politikası güvenlik perspektifinden yürütülmüştür. Ancak güvenlik perspektifinin son derece ağır bastığı dönemlerde dahi Türk şirketlerinin bölge ekonomisinde oynadığı rol karşılıklı ilişkilerin bir çeşit karşılıklı bağımlılığa dönüşmesine neden olmaya başlamıştır.

Türkiye ile Iraklı Kürtler arasında 1990'lı yıllarda güvenlik boyutu daha yoğun olmasına rağmen ilişkilerdeki gerginlik tonu 2003 sonrasına göre daha düşüktür. Türkiye'nin 1991'den sonra yaklaşık 10 yıl boyunca gerçekleştirmiş olduğu sınır ötesi operasyonlara KDP ve KYB farklı zamanlarda farklı biçimlerde iştirak etmişlerdir. İlişkilerdeki gerginliği doğuran asıl unsur ise 2003 yılında Irak'ın işgalinden sonra yaşanmaya başlamıştır. Türkiye ile Iraklı Kürtlerin Saddam Hüseyin'in devrilmesi noktasında farklı pozisyonlar alması bu gerginliğin başlangıç noktası sayılabilir. Türkiye, Saddam Hüseyin'in devrilmesini Irak'ın parçalanmasının ilk adımı olarak algılamakla birlikte, Iraklı Kürtler ise eski rejime karşı yürüttükleri mücadelenin başarılı olmasında tarihi bir fırsat olarak görmüşlerdir. Türk kamuoyunda "Çuval Olayı" olarak bilinen ve Kuzey Irak'ta görev yapan Türk askerlerinin ABD askerleri ve onlara eşlik eden peşmerge güçleri tarafından kötü bir muameleyle gözaltına alınması olayından sonra karşılıklı güven ve diyalog büyük bir zarar görmüştür. Buna ek olarak, PKK'nın Türkiye'ye yönelik eylemlerini yeniden başlatması, Irak'ın genelinde yaşanan siyasal istikrarsızlık ve iç savaşının bu ülkenin parçalanma korkusunu canlı tutması, Kerkük'ün statüsü konusunda Türkiye ve Iraklı Kürtlerin taban tabana pozisyonlar alması ve Kürtler ile Türkmenlerin arasındaki gerginlikler ilişkilerin karşılıklı olarak güvenlik perspektifli algılanmasını devam ettirmiş-

tir. Diyalogun azaldığı, güvenlik sorunlarının arttığı ve basın üzerinden karşılıklı sert demeçlerin verildiği bir atmosfer oluşmuş ve 2004-2008 yılları arasında ilişkiler hiç olmadığı kadar kötüleşmiştir.

Ancak, 2008 yılının başında Türkiye'nin PKK terör örgütüne yönelik gerçekleştirmiş olduğu sınır ötesi operasyonun hemen ardından Celal Talabani'nin Türkiye'yi ziyaret etmesi bu gerginliğin tonunu düşürmeye başlamıştır. Bu tarihten sonra karşılıklı olarak diyalogu artırıcı, sorunlar konusunda ortak bir yaklaşım geliştirici ve işbirliğini öne çıkartan bir tavrın takınılması ilişkinin yeniden düzelmesine ve hatta bir bahar havasına girmesine neden olmuştur. İlişkinin iyileşmesinde Türkiye'deki "Demokratik Açılım" projesinin Türkiye'deki Kürt sorununa yapmaya çalıştığı katkı ve Türkiye'nin bölgeye yönelik ekonomik ilgisinin artması kadar KBH'nin Türkiye'ye verdiği önem ve ilişkileri geliştirme isteğinin payı büyüktür.

"Demokratik Açılım" projesi Iraklı Kürtler arasında Türkiye'nin Kürt Sorunu'nu çözme konusunda attığı çok önemli bir adım olarak algılanmaktadır. Bölgede yapılan görüşmelerde projenin ne kadar yakından takip edildiği görülmektedir. Iraklı Kürtlerin bu projenin içeriği ve uygulanması konusunda daha güçlü beklentiler içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, henüz içeriğindeki belirsizlikler ve uygulamadaki yetersizliklere rağmen bu projenin bugüne kadar Türkiye'nin konuya ilişkin yaklaşımından farklı olduğu bu nedenle de desteklenmesi gerektiği kanaatinin ağır bastığı söylenebilir. Bölgedeki siyasetçilerin ya da analizcilerin çoğu bu projeyi AK Parti'nin politikalarına bağlamaktaysa da bazı kesimler projenin bir devlet projesi olması arzusu ve gerekliliğini, bu şekilde daha kalıcı olabileceğini düşünmektedirler.

İlişkinin gelişmesinde diğer bir önemli unsur karşılıklı ekonomik ilişkilerdir. Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmi 2010 yılı verilerine göre 7,4 milyar doları aşmıştır. Bunun 6 milyar doları Türkiye'nin ihracatı, 1,4 milyar

dolara yakını ise ithalatıdır. Bu ticaret kapasitesinin büyük bir kısmının Kuzey Irak'ta gerçekleştiği bilinmektedir. Bu konuda net verilere ulaşılamasa da Kuzey Irak'ta iş yapan yabancı şirketler arasında Türk şirketlerinin başı çektiği açıktır. Az sayıda da olsa Türk şirketleri bölgeye doğrudan yatırım da yapmaktadır. Ancak bölge ekonomisinde canlılığı yaratan ticari ilişkilerin Türkiye kaynaklı olduğu görülmektedir. Özellikle Erbil ve Duhok'ta çok sayıda Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Bölgede açılmış alışveriş merkezlerinin çoğunda Türkiye'den giden tanınmış firmaları bulabilmek mümkündür. Iraklı Kürtlerin de malların kalitesi nedeniyle Türkiye'de yapılmış ürünlere rağbet ettikleri görülmektedir. 1990lı yıllardaki ekonomik ilişkinin yerini bugün çok daha kapsamlı, organize, gelecek vaat eden hatta stratejik seviyeye yükselmeye başlamış bir ekonomik ilişki almaktadır. Bu ekonomik ilişki Türkiye'nin küresel ekonomik krizden görece olarak az etkilenmesinin nedenlerinden birisini (en büyük ilişki olmasa da) oluştururken, KBY sınırları içinde yaşam şartlarının iyileşmesine paralel halkın ihtiyaçlarının daha rahat karşılanması açısından da kritik öneme sahip olmaktadır. Halihazırda planlanan ancak teknik sorunlar nedeniyle hayata geçirilemeyen Serbest Ticaret Bölgesi'nin kurulması karşılıklı olarak ekonomik ilişkinin çok daha önemli ve verimli hale gelmesini sağlayabilecektir. Son olarak Vakıfbank ve İş Bankası gibi önde gelen Türk bankalarının bölgede faaliyet göstermeye başlaması ekonomik ilişkinin var olduğu noktayı göz önüne sermektedir.

İlişkilerin gelişmesinde yapısal faktörler kadar son dönemde gerçekleşen bazı ziyaretlerin de altının çizilmesi gerekmektedir. Bu ziyaretlerin başında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kasım 2010'daki Irak ziyareti gelmektedir. Bu ziyarette, Bağdat'ın yanı sıra Musul, Erbil ve Basra'ya giden Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Erbil'de Türkiye'nin Başkonsolosluğu'nun açılmasına öncülük etmiştir. Erbil'de başkonsolosluk açılmasının hem sembolik hem de pratik bir önemi vardır. Sembolik açıdan bakıldığında Türkiye'nin bölgeye olan yaklaşımının değiştiğini ve iliş-

kiye verdiği önemi göstermektedir. Birçok ülkenin konsolosluk açtığı bir dönemde bölgeyle en güçlü ticari ilişkiye sahip ülke olan Türkiye'nin bir konsolosluk açması siyasi nedenlerle gecikmiş olsa önemli bir adımdır. Bugün, Kuzey Irak'tan Türkiye'ye gelmek isteyen binlerce kişi vize işlemleri için Musul'a gitmek zorunda değildir. Ayrıca, KBY sınırları içinde yaşayan, ticaret yapan, eğitim gören binlerce Türk vatandaşı için de konsolosluk büyük bir ihtiyacı karşılamak durumundadır.

Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken ikinci ziyaret KBY Başkanı Mesut Barzani'nin Türkiye ziyaretidir. KBY Başkanı Barzani'nin Türkiye ziyareti, 2004-2008 yılları arasındaki gerginliğin yaratmış olduğu psikolojik bariyerlerin kırılmasında büyük bir rol oynamıştır. Celal Talabani'nin 2008 yılı başındaki ziyaretinden 2 yıl sonra gerçekleşen ziyaret bundan sonraki ziyaretlerin önünün açılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Son 3 yılda KBY yetkilileri ile Türk yetkilileri arasında pek çok önemli görüşme ve karşılıklı ziyaret yapılmıştır. Fakat bu ziyaretler arasında en önemlisi 28-29 Mart 2011 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Irak'a yaptığı ziyaret çerçevesinde Erbil'e de gitmesidir. Kuzey Irak'ı ilk kez ziyaret eden Türk Başbakanı olan Erdoğan'ın ziyareti ikili ilişkilerin geldiği noktayı resmetmektedir. Daha birkaç sene öncesine kadar gerginliklerin doruğa çıktığı hatta karşılıklı tehditlerin savrulduğu bir aşamadan ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin bir bahar havasına dönüştüğü bir aşamaya ulaşmak için yoğun bir çaba gerekmiştir. Bu noktadan sonra umulan bu ilişkilerin geliştirilmesi için daha fazla çaba harcanmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

İlişkilerin geldiği aşamanın ne kadar zor süreçlerden geçtiği yukarıda çeşitli biçimlerde belirtilmiştir. Fakat gelinen bu noktada yapılması gereken şey, ilişkilerin bu noktada kalması ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarının geliştirilerek daha üst düzeylere taşınmasıdır.

Bu nedenle bu bölümde 3 tip öneri yapılacaktır. Öneriler, Iraklı Kürtlere, Türkiye'ye ve her iki tarafa olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Türkiye'ye Yönelik Öneriler

- Türkiye'nin bölgeye yönelik ekonomik açılımı devam etmelidir. Bölgede faaliyet gösteren Türk şirketleri fırsatlarla olduğu kadar sorunlarla da karşılaşmaktadır. Bu sorunların aşılması ya da azaltılması için bölgeye yönelik ekonomik faaliyetleri artıracak girişimlerin özendirilmesi yararlı olacaktır. Bunun için çeşitli fuarlar ve ekonomik amaçlı gezilerin sayılarının artırılması ve bu gibi faaliyetlerinin daha organize hale gelmesi önemlidir.

- Türkiye'nin önde gelen şirketlerinin bölgeye yönelik ilgisinin artırılması için çaba gösterilmelidir. Türkiye'nin büyük ekonomi örgütlerinin bölgeye kapsamlı bir ziyaret düzenlemesi yararlı olacaktır. İlişkilerin ekonomik boyutu sadece ticaret ile sınırlı kalmamalıdır. Bölgeye daha çok yatırım yapılmalıdır. Böylece Türkiye'nin bölgedeki ekonomik etkinliği daha kalıcı olacaktır.

- Türkiye'nin Iraklı Kürtlerle ekonomik ilişkilerini geliştirilmesi, güvenlik meselesindeki hassasiyetlerinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Türkiye'nin Kerkük'ün statüsü, PKK terör örgütüyle mücadelede işbirliği ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusundaki güvenlik kaygıları ortadan kalkmış değildir. Fakat bu güvenlik kaygıları, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik girişimleri engellememelidir.

- Türkiye, Iraklı Kürtler ile Avrupa arasında köprü vazifesi görmelidir. Türkiye'nin Avrupa ile ilişkileri sadece KBY değil tüm Ortadoğu bağlamında Türkiye'nin önemini artırmaktadır.

- Bölgeye yönelik bir toplumsal ve kültürel politika geliştirilmelidir. İlişkilerin sadece ekonomi ve güvenlik alanlarıyla sınırlanması ilişkilerdeki kalıcılığı etkilemektedir. Bunun

için Türkiye'deki sivil toplum örgütleri toplumsal ve kültürel alanlarda işbirliği yapmak üzere özendirilmelidir.

Kürt Bölgesel Hükümeti'ne (KBH) Öneriler

- Bölgeye yönelik Türk şirketlerine özel bazı ekonomik avantajlar yaratılabilir. Ayrıca KBY'deki ekonomik fırsatlar Türk şirketlerine daha iyi bir biçimde aktarılmalıdır. Bölgeyle ticaret ve yatırım yapacak şirketlere yönelik bir el kitapçığının ya da özel bir ekonomi raporunun yazılması yararlı olabilir.

- Türkiye'nin güvenlik algılamaları ciddiye alınmalıdır. Son dönemde en önemli ziyaret olan Başbakan Erdoğan'ın Erbil ziyareti öncesinde dahi terörle mücadelede işbirliği konusunun gündeme getirileceği belirtilmiştir. Bu durum, Türkiye'nin KBY ile güvenlik konularında ciddi bir işbirliği beklentisinde olduğunu göstermektedir. KBH güvenlik güçlerinin Kandil Dağı'ndaki PKK terör örgütüne operasyon yapmasını beklemek ne kadar gerçek dışıysa, terörle mücadelede işbirliği yapılmadan kalıcı sonuçlara ulaşmayı beklemek de aynı ölçüde gerçek dışıdır. Bu nedenle KBH'nin Türkiye ile ciddi adımları içeren bir ortak güvenlik perspektifi oluşturma çabası geliştirmesi gereklidir.

- KBH'nin Türkmenler konusundaki tutumunu değiştirmesi ikili ilişkilerde yararlı olacaktır. Son dönemde buna ilişkin ciddi ve önemli adımlar atılmıştır. KBH'nin Sanayi ve Ticaret Bakanı'nın Erbilli bir Türkmen olması ve Kirkük Vilayet Meclisi Başkanlığı'nda Kürtlerin Türkmenleri desteklemesi önemli adımlardır. Fakat Türkmenler ile Kürtler arasındaki mevcut psikolojik bariyerlerin kırılması Türkiye'de bu konuyla ilgili endişeler duyan kesimleri rahatlatacaktır.

Her İki Tarafa Yönelik Öneriler

- Son dönemde yaratılan işbirliği dili sürdürülmelidir. Fikir ayrılıklarından ziyade ortak noktalara vurgu yapmak ilişkinin kazandıgı ivmenin sürdürülmesi bağlamında son derece önemlidir. Karşılıklı ziyaretler sıklaştırılmalı ve diyalog artırılmalıdır. Fakat bu süreçte mevcut sorunların görmezden gelinmesi ve samimi bir çabayla çözülmeye çalışılmaması uzun vadede bir hayal kırıklığı yaratabilir. Bu durum bahar havasının kısa sürmesine neden olabilir.

- Ekonomik ve siyasi alandaki iyileşmenin toplumsal alana yansımaları şarttır. Bunun için karşılıklı olarak toplumsal ve kültürel etkinlikler desteklenmelidir. Bu konuda çalışan sivil toplum örgütleri'nin faaliyetlerine destek verilmelidir.

- İkili ilişkilerin enerji boyutu güçlendirilmelidir. Nabucco Projesi'nin Irak boyutu üzerinde daha çok durulmalı ve Irak'ın enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden dünyaya erişiminin sağlanması için adımlar atılmalıdır.

- Bölge aydınları arasındaki işbirliği mutlaka artırılmalıdır. Ortak sempozyum, panel, araştırma projeleri desteklenmeli, bilim adamları ortak çalışmaya özendirilmeli; ekonomik, siyasi ve kültürel alanlardaki ilişkileri geliştirmek üzere üniversitelerin, araştırma merkezlerinin, gazetecilerin ve entelektüellerin katılacağı ortak çalıştaylar düzenlenmelidir.

- Irak'la ilgili güvenlik sorunları konusunda ortak bir dil geliştirilmeye çalışılmalı ve Ortadoğu'nun geleceği konusunda fikir alışverişi artırılmalıdır.

DİPNOTLAR

- 1 Bu konuda tam bir rakam bulunmamakla birlikte bölgede yapmış olduğumuz ziyaretlerde farklı kaynaklardan bize verilen rakamlar göç eden Arap ailelerinin sayısının 30.000 civarında olduğu yönündedir.
- 2 Hıristiyanların da sayıları konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Bunun için telaffuz edilen rakamlar değişmekle birlikte Kuzey Irak'taki resmi makamlara göre bu rakam 20.000 aile civarındadır. "The Status of Christians in the Kurdistan Region in Iraq" Aralık 2009, s. 3. http://www.krg.org/uploads/documents/Status_Christians_Kurdistan_Region_Dec_09__2009_12_22_h16m26s16.pdf
- 3 Bu rakamlar Mayıs 2010 verilerine dayanmaktadır. <http://www.krg.org/articles/detail.asp?rnr=141&lngnr=12&smap=03010400&anr=18657>
- 4 Kurdistan Murkiyani ile Görüşme, 01 Kasım 2010, Erbil.
- 5 Rikani Aşireti Reisi Muhammet Kelhi Rikani ile Görüşme, 11 Kasım 2010 Duhok.
- 6 Ezidilerin Dini Lideri Hazım Mir Tahsin ile Görüşme, 31 Ekim 2010, Erbil.
- 7 Bu nitelemeyi kullanan en son kitap için bkz. Denise Natali, *The Kurdish Quasi-State Development and Dependency in Post-Gulf War Iraq*, Syracuse University Press, 2010.
- 8 Serhat Erkmen, Kuzey Irak'ta Yeni Anayasa Taslağı Üzerine Değerlendirmeler, <http://www.orsam.org.tr/tr/gundemanalizgoster.aspx?ID=65>
- 9 "UN Mission Submits Reports on Disputed İnternal Boundaries in Northern Iraq," 22 Nisan 2009. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=30553&Cr=iraq&Cr1>
- 10 Emma Sky, "Preventing Arab-Kurd Conflict in Iraq after the Withdrawal of U.S. Forces" USIP, Peacebrief, No 86, 22 Mart 2011, <http://www.usip.org/files/resources/PB%2086.pdf>
- 11 Bir görüşmemiz sırasında KYBli analizcilerden birisi bu durumu esprili bir şekilde KDP, matematiği bizden daha iyi biliyor şeklinde açıklamıştır.

ORSAM AKADEMİK KADROSU

Hasan Kanbolat	Başkan
E. Tümg. Armağan Kuloğlu	Başdanışman
Habib Hürmüzlü	Ortadoğu Danışmanı
Doç. Dr. Özlem Tür	Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ
Doç. Dr. Harun Öztürkler	Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel Ayhan	Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin	Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi
Dr. Didem Danış	Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi
Dr. Bayram Sinkaya	Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ
Yrd. Doç. Dr. Esra Pakin Albayrakoğlu	Ortadoğu Danışmanı, Namık Kemal Üniversitesi
Dr. İlyas Kamalov	Avrasya Danışmanı
Dr. Süreyya Yiğit	Avrasya Danışmanı
Ogün Duru	Yönetici Editör
Bilgay Duman	Ortadoğu Uzmanı
Oytun Orhan	Ortadoğu Uzmanı
Sercan Doğan	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Selen Tonkuş Kareem	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nebahat Tanriverdi.O	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Uğur Çil	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
Nazlı Ayhan	Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden	Hidroplitik Danışmanı, Aksaray Üniversitesi U.İ.B.
Dr. Seyfi Kılıç	Hidroplitik Danışmanı, Aksaray Üniversitesi U.İ.B.
Kamil Erdem Güler	Uzman Yardımcısı
Çağlayan Arslan	Uzman Yardımcısı

ORSAM DANIŞMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid	Irak Danıştay Eski Başkanı
Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
Prof. Dr. Hayati Aktaş	KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Prof. Dr. Dorayd A. Noori	Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Yrd. Doç. Dr. Esra Pakin Albayrakoğlu	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Namık Kemal Üniversitesi
Hasan Alsancak	BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Ahat Andican	Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Prof. Dr. Mustafa Aydın	Kadir Has Üniversitesi Rektörü
Prof. Dr. Ali Arslan	İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Ersel Aydınli	Bilkent Üniversitesi Fulbright Genel Sekreteri
Başar Ay	Türkiye Tekstil Sanayii İşveren Sendikası Genel Sekreteri
Doç. Dr. Veysel Ayhan	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı	ODTÜ U.İ.B. Başkanı
İtir Bağdadi	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar	KTÜ Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
Prof. Dr. İdris Bal	Polis Akademisi ve Turgut Özal Üniversitesi
Kemal Beyatlı	Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Barbaros Binicioğlu	Ortadoğu Danışmanı
Prof. Dr. Ali Birinci	Türk Tarih Kurumu Başkanı
Doç. Dr. Mustafa Budak	Başbakanlık Devlet Arşivleri Gen. Md. Yrd.
E. Hava Orgeneral Ergin Celasin	23. Hava Kuvvetleri Komutanı
Doç. Dr. Mitat Çelikkpala	Kadir Has Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya	İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü
Dr. Didem Danış	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. Volkan Ediger	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Cezmi Eraslan	Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Prof. Dr. Çağrı Erhan	Ankara Üniversitesi, ATAUM Müdürü
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evren Üniv. U.İ.B. Başkanı
Dr. Amer Hasan Fayyadh	Bağdat Üniv. Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
Osman Göksel	BTC ve NABUCCO Koordinatörü

Timur Göksel
 Numan Hazar
 Habib Hürmüzlü
 Doç. Dr. Pınar İpek
 Dr. İlyas Kamalov
 Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
 Selçuk Karaçay
 Doç. Dr. Z. Nilüfer Karacasulu
 Arslan Kaya
 Doç. Dr. Şenol Kantarcı
 Dr. Hicran Kazancı
 İzzettin Kerküklü
 Doç. Dr. Mustafa Kibaroğlu
 Musa Kulaklıkaya
 E. Tümgeneral Armağan Kuloğlu
 Doç. Dr. Erol Kurubaş
 Prof. Dr. Mosa Aziz Al-Mosawa
 Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
 Prof. Dr. Mahir Nakip
 Doç. Dr. Tark Oğuzlu
 Murat Özçelik
 Doç. Dr. Harun Öztürkler
 Prof. Dr. Çınar Özen
 Dr. Bahadır Pehlivan Türk
 Prof. Dr. Suphi Saatçi
 Ersan Sarıkaya
 Prof. Dr. Viktor Panin
 Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şahin
 Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
 Bayram Sinkaya
 Mehmet Şüküroğlu
 Dr. İrina Svistunova
 Dr. Aleksandr Sotnichenko
 Doç. Dr. Oktay Tanrısever
 Prof. Dr. Erol Taymaz
 Prof. Dr. Sabri Tekir
 Dr. Gönül Tol
 Doç. Dr. Özlem Tür
 M. Ragıp Vural
 Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
 Prof. Dr. Vatanyar Yagya
 Dr. Süreyya Yiğit

Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
 Emekli Büyükelçi
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı
 Bilkent Üniversitesi
 ORSAM Avrasya Danışmanı
 Bilkent Üniversitesi
 Vodafone Genel Müdür Yardımcısı
 Dokuz Eylül Üniversitesi U.İ.B.
 KPMG, Yeminli Mali Müşavir
 Kırıkkale Üniversitesi
 ITC Türkiye Temsilcisi
 Kerkük Vakfı Başkanı
 Bilkent Üniversitesi
 Türkiye Cumhuriyeti Nouakchott Büyükelçisi (Moritanya İslam Cumhuriyeti)
 Başdanışman
 Kırıkkale Üniversitesi U.İ.B. Başkanı
 Bağdat Üniversitesi Rektörü
 Rus Slav Üniversitesi (Bişkek)
 Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekili
 Bilkent Üniversitesi
 Türkiye Cumhuriyeti Bağdat Büyükelçisi
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi
 Ankara Üniversitesi S.B. Enstitüsü Müdürü
 TOBB ETÜ
 Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
 Türkmeneli TV-Kerkük Haber Ajansı Türkiye Temsilcisi
 Pyatigorsk Üniversitesi
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi
 Regent's College, Londra, Birleşik Krallık
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ
 Enerji Uzmanı
 Moskova U.İ. Devlet Üniversitesi
 St. Petersburg Üniversitesi
 ODTÜ
 ODTÜ Kuzey Kıbrıs Kampüsü Rektör Yrd.
 İzmir Üniversitesi İ.İ.B.F. Dekanı
 MEI Türkiye Direktörü
 ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ
 2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
 Gazi Üniversitesi
 St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üni.
 ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık	ODTÜ
Bülent Aras	Dış İşleri Bakanlığı SAM Başkanı
Tayyar Arı	Uludağ Üniversitesi
İlker Aytürk	Bilkent Üniversitesi
Recep Boztemur	ODTÜ
Katerina Dalacoura	Londra Ekonomi Üniversitesi
F. Gregory Gause	Vermont Üniversitesi, ABD
Fawaz Gerges	Londra Ekonomi Üniversitesi
Ahmet K. Han	İstanbul Üniversitesi
Raymond Hinnebusch	St. Andrews Üniversitesi, Birleşik Krallık
Rosemary Hollis	City Üniversitesi, Birleşik Krallık
Bahgat Korany	Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık
Peter Mandaville	George Mason Üniversitesi, ABD
Emma Murphy	Durham Üniversitesi, Birleşik Krallık

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık	ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Hasan Kanbolat	ORSAM Başkanı
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar	Bilkent Üniversitesi U.İ.B.
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen	ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniv. U.İ.B. Başkanı

Mithatpaşa Caddesi 46/6 Kızılay-ANKARA
Tel: 0 (312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr